

ОГРАНИЧЕНИЯ НА РЕЛИГИОЗНАТА СВОБОДА

Ваня Ламбева

ВТУ „Св.Св. Кирил и Методий“
гр. Велико Търново, България
v_lambewa@mail.bg

РЕЗЮМЕ – Правото на религиозна свобода има двукомпонентна същност - „вътрешно“ измерение (*forum internum*) и „външно“ измерение. Съгласно Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи, ограниченията, които „външната“ проявна форма на религиозната свобода може да търпи са следните – ограниченията да „са предвидени в закона и са необходими в едно демократично общество в интерес на обществената сигурност, за защита на обществения ред, здравето и морала или за защита на правата и свободите на другите.“

Ключови думи: Европейска конвенция за защита правата на човека и основните свободи, ограничения, право на религиозна свобода

LIMITATIONS TO THE RIGHT TO RELIGIOUS FREEDOM

Vanya Lambeva

University of Veliko Tarnovo
Veliko Tarnovo, Bulgaria
v_lambewa@mail.bg

ABSTRACT – Religious freedom has a two – dimensional nature – an interior dimension – *forum internum*, and an exterior dimension – *forum externum*. According to The European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, the limitations to manifesting the external dimension of religious belief are as follows – Freedom to manifest one’s religion or beliefs shall be subject only to such limitations as are prescribed by law and are necessary in a democratic society in the interests of public safety, for the protection of public order, health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others.

Keywords: The European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, limitations, the Right to Religious Freedom

ВЪВЕДЕНИЕ

Религиозната свобода в правната литература¹ се определя като единно комплексно право, което се състои от три компонента – свобода на съвестта, свободен избор на вероизповедание и свобода за създаване и членуване в религиозни сдружения.

Религиозната свобода като фундаментално човешко право намира място в множество международноправни актове, ратифицирани от Народното събрание и съгласно текста на чл.5, ал.4 от Конституцията на Република България² стават част от вътрешното право на страната и имат предимство пред нормите на вътрешното законодателство, които им противоречат.

Основополагащи международни правни актове, чиито разпоредби са важни и техен предмет на интерпретация е правото на свобода на религията, са чл. 18 от Всеобщата декларация за правата на човека³, чл. 18 от Международния пакт за граждански и политически права⁴ и чл. 9 от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи⁵.

¹ Друмева, Ем. – Конституционно право, София 2018, Сиела Норма АД, с. 715

² Чл. 5, ал. 4 от Конституцията на Република България – „Международните договори, ратифицирани по конституционен ред, обнародвани и влезли в сила за Република България, са част от вътрешното право на страната. Те имат предимство пред тези норми на вътрешното законодателство, които им противоречат.“

³ чл. 18 от Всеобщата декларация за правата на човека – „Всеки човек има право на свобода на мисълта, съвестта и религията; това право включва правото да смени религията или убежденията си, както и свободата да изповядва религията или убежденията си, индивидуално или колективно, публично или частно, чрез обучение, обреди, богослужение и ритуали.“

⁴ чл. 18 от Международния пакт за граждански и политически права – „1. Всяко лице има право на свобода на мисълта, съвестта и вероизповеданието. Това право включва свободата да изповядва или възприема религия по свой избор и свободата да изповядва своята религия или убеждения индивидуално или колективно, публично или частно, чрез богослужение, ритуали, религиозни обреди и обучение.

2. Никой не може да бъде обект на принуда, която да накърнява свободата му да изповядва или да приема религия или убеждения по свой избор.

3. Свободата да се изповядват религията или убежденията подлежи само на такива ограничения, предвидени от закона и необходими за защитата на обществената сигурност, ред, здраве и морал, или на основните права и свободи на другите.

4. Държавите - страни по този пакт, се задължават да зачитат свободата на родителите или на законните настойници, да осигуряват религиозното и моралното възпитание на своите деца съобразно собствените си убеждения.“

⁵ чл. 9 от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи – „1. Всеки има право на свобода на мисълта, съвестта и религията; това право включва свободата да променя своята религия или убеждения и свободата да изповядва своята религия или убеждения индивидуално или колективно, публично или частно, чрез богослужение, обучение, религиозни обреди и ритуали.

2. Свободата да се изповядва религия или убеждения подлежи само на такива ограничения, които са предвидени от закона и са необходими в едно демократично общество в интерес на обществената сигурност, за защитата на обществения ред, здраве и морал или за защита на правата и свободите на другите.“

Уредбата на религиозната свобода в действащата българска Конституция принципно възпроизвежда съдържанието на чл. 9 от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи (Конвенцията).

Религиозна свобода като право има бинарна същност и включва – *forum internum* и *forum externum*.

От една страна, то е абсолютно основно лично право, както е имал повод да го дефинира и Конституционният съд в свое Решение №5 от 1992 г., част от личната, интимната сфера на личността, която е неприкосновена за държавна намеса (*forum internum*). От друга страна, то съдържа правото на публично изразяване и практикуване на вярата в социална среда, в общност и чрез принадлежност към религиозни организации и църкви (*forum externum*), което подлежи на известни ограничения⁶.

Чл. 9 от Конвенцията очертава тази бинарна същност. *Forum internum* („вътрешно“ измерение) включва абсолютната свобода на всяко лице да има, приема или променя своята религия или убеждение, като тази свобода не може да се дерогира дори по време на война или обществена опасност, която застрашава живота на нацията. Това право е абсолютно и безусловно. Държавата не може да се намесва в упражняването на това право – например, да диктува в какво трябва да вярва едно лице или да предприеме мерки, с които да принуди определено лице да промени своите убеждения.⁷ Докато *forum externum* („външно“ измерение) включва свободата всеки да изповядва своите вътрешни убеждения чрез богослужение, обучение, религиозни обреди и ритуали. Всички индивиди имат правото да упражняват външната си свобода, т.е. да демонстрират своите убеждения индивидуално и в частен кръг, но също така да ги практикува съвместно с други хора и публично.

Външни проявни форми на свободата на религията са – поддържането на помещения за богослужение, използването на религиозни предмети, разпространяване на религиозни публикации, носенето на отличително облекло, спазването на определени ограничения при хранене, преподаването на принципите на конкретна религия, установяване на (международно) сътрудничество с хора от същата вяра, избиране на духовни водачи, както и отбелязването на религиозни празници и церемонии.⁸ Така изброените форми не претендират за изчерпателност.

⁶ Цеков, Б. – Съвременни конституционни модели на държавно-църковните отношения, сп. Съвременно право, бр. 4 / 2017 г., с. 87 - 106

⁷ *Ivanova v. Bulgaria*, no. 52435/99, 12 April 2007

⁸ Национален институт на правосъдието – Практическо помагало за съдебно прилагане на основни права, 2007, с. 104 – 105 1. [онлайн]. [20.03.2020]. Достъпен на:

Посредством абсолютната ненакърнимост на „вътрешния“ аспект на свободата на религията се гарантира, че никое човешко същество не може да бъде обект на действия, чрез които да се променя начина му на мислене. „Вътрешното“ измерение се определя като еманентна категория на човешката душа. Душевното състояние е от абсолютен характер и не се допуска то да бъде ограничавано.⁹

В тази насока е и разбирането на законодателя ни, който казва, че проява на разбирането за ненакърнимостта се съдържа в изричната конституционна забрана упражняването на правата по чл.37 от Конституцията на Република България, т.е. религиозната свобода да не бъде ограничавана, макар и временно със закон, при обявяване на война, на военно или друго извънредно положение (чл. 57, ал. 3 от КРБ).¹⁰ Посредством разпоредбата на чл. 37 от КРБ се възлага и задължението на държавата да съдейства за поддържането на търпимост и уважение между вярващите от различни вероизповедания и също така между вярващи и невярващи. Абсолютният характер на вътрешния аспект на свободата на религията се потвърждава и от Конституционния съд чрез Решение № 5 от 11 юни 1992 г. по дело № 11/1992 г. и Решение №12 от 15 юли 2003г. по дело №3/2003.

Както бе отбелязано, *forum internum* е неприкосновен, то *forum externum* – „външна“-та изява (демонстрирането) на свободата на религията, не е абсолютна. Едно лице може да демонстрира своите религиозни убеждения и с това да засегне други лица и затова създателите на Конвенцията са добавили ограничения, които външната проявна форма на религиозната свобода може да търпи, а именно – ограниченията да „са предвидени в закона и са необходими в едно демократично общество в интерес на обществената сигурност, за защита на обществения ред, здравето и морала или за защита на правата и свободите на другите.“(чл. 9, т.2 от Конвенцията). Въпросът за допустимото ограничаване на основното право на религиозна свобода е от фундаментално значение, защото възможностите за неговото ограничаване са определящ фактор за упражняването му.

Всяко ограничение на тази свобода, за да бъде съвместимо с Конвенцията, трябва да преследва цел, която може да се свърже с изброените в т. 2 на чл. 9 от Конвенцията

<https://www.google.bg/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiH1YeDpPH2AhVESvEDHedwAC0QFnoECAgQAQ&url=http%3A%2F%2Fwww.nij.bg%2FFileHandler.ashx%3FfolderID%3D141%26fileID%3D521&usg=AOvVaw3yGsdFG2p6KKLCsQCj8GkT>

⁹ Гочев, Д. – Религиозната свобода и правото на изразяване. Допустими ограничения и баланс според Европейската конвенция и практика [онлайн]. [15.03.2020]. Достъпен на: <https://svobodazavseki.com/broj-14/197-prozelitizam-i-svoboda-na-vyarata-14.html>

¹⁰ Друмева, Ем. – Конституционно право, София 2018, Сиела Норма АД, с. 720

ограничителни критерии.¹¹ Европейският съд по правата на човека е приел, че всяка държава разполага със свобода на преценка в широки граници относно тълкуването на ограниченията, които са допустими.

Ограниченията, които могат да оправдаят намесата в демонстрирането от едно лице на неговата религия и убеждения, са – обществената сигурност, защитата на обществения ред, здравето и морала или защитата на правата и свободите на другите.

Чл.9, т. 2 в сравнение с чл. 8, т.2, чл. 10, т.2, чл.11, т.2 от Конвенцията и чл.2, т. 3 от Протокол № 4 и чл. 37, ал. 2 от Конституцията на Република България, не санкционира ограничения на основание защита на националната сигурност.

Обяснението за този пропуск се открива в делото *Nolan and K. v. Russia*, § 73.¹² За да не бъде включен критерият „национална сигурност“ сред легитимните основания за намеса в изповядването на религия или убеждения се обяснява с това, че отразява първостепенната важност на религиозния плюрализъм като „един от фундаментите на едно демократично общество“ и също така и с факта, че държавата не може да диктува на индивида в какво да вярва или да предприема мерки с цел да го принуди да промени своите убеждения.

Относно ограничението „защита на обществения ред“ Съдът е приел, че държавните органи могат да се позовават на това ограничение, но с уговорката понятието да бъде стеснително тълкувано – със значение „предотвратяване на безредици на обществени места. В тази връзка Съдът изрично е изразил своето виждане, че наличието на опасността от религиозно напрежение, не дава прерогативи на държавата да предприема прекомерно драстични стъпки за ограничаване на свободата на изповядване на определена религиозна група (делото *Шериф срещу Гърция*, 4.12. 1999г.).

Освен това чл.9 не дава правомощия на местните власти да възпрепятстват свободното изповядване на религия поради усещането за риск от социален протест или безредици. В това отношение Европейският съд неколкократно е постановил, че евентуалното напрежение между съперничаещи помежду си религиозни групи е неизбежна последица от плюрализма и ролята на властите в такава ситуация е не да премахва основанието за напрежение, по този начин премахвайки плюрализма, а вместо това да осигури толерантност между съперничаещите си фракции.

¹¹ *Svyato – Myhailivska Paratiya v. Ukraine* т. 132 и 137, no.77703/01, 14 June 2007

¹² *Nolan and K v. Russia*, no. 2512/04, 12 February 2009

Съгласно чл.9, т. 2 ограничение на свободата да се изповядва религия или убеждение може да бъде обосновано, ако е „предвидено от закона“ и при наличието на 3 кумулативни условия.

Ограниченията трябва да бъдат:

1. *предвидени със закон;*
2. *да преследват една или повече от изрично предвидените цели в чл.9, т.2;*
3. *да са „необходими в едно демократично общество“.*

Законът, предвиждащ ограничения трябва да бъде национален, като Европейският съд има изисквания към качеството на този национален закон, за да бъдат законни предвидените в него ограничения. Тези изисквания са – законът да бъде достъпен, предвидим и да поставя ясни граници на административно усмотрение.

Първите две изисквания Съдът е формулирал в решението *Sunday Times v. The United Kingdom* от 1979г.¹³. Законът трябва да бъде достатъчно достъпен, така че всеки гражданин да бъде в състояние да получи адекватни според обстоятелствата указания относно правните норми, приложими в даден случай. Една норма не може да се приеме за „закон“, ако не е формулирана с достатъчна точност, така че да даде възможност на определено лице да регулира поведението си – то трябва да бъде в състояние (при необходимост и след подходящ съвет) да предвиди, в една разумна според обстоятелствата степен, последиците, с които може да бъде свързано определено поведение. Но тук трябва да се отбележи, че Съдът включва известно ограничение спрямо изискванията законът да бъде „достатъчно достъпен“ и „формулиран достатъчно точно“, – не е необходимо тези последици да бъдат предвидими с абсолютна сигурност – опитът показва, че това не може да се постигне. От друга страна, сигурността е изключително желателна, но тя може да доведе и до прекалена скованост, а законът трябва да кореспондира с променящите се обстоятелства. Съответно в много закони нормите неизбежно са формулирани с понятия, които в по-голяма или по-малка степен са неопределени и чието тълкуване е въпрос на практика.

Третото изискване – ясно очертани граници на администрирано усмотрение, цели да предпази от произвол при прилагането на закона. В своя Общ коментар № 27 за правото на свободно придвижване КПЧ подчертава, че „законите, допускащи ограничения трябва да предвиждат точни критерии и не следва да предоставят неограничено усмотрение на оправомощените да ги прилагат“.

¹³ *Sunday Times v. The United Kingdom*, no. 6538/74, 26 April 1979, § 49

Концепцията „предвидена в закона“¹⁴ изразява принципа на правната сигурност, който може да бъде дефиниран широко като възможността едно лице да действа в установена правна рамка без страх от произволна или непредвидима намеса на държавата. По този начин атакуваната мярка трябва да намира своето основание във вътрешното право и да бъде както лесно достъпна и предвидима, така и да съдържа достатъчна защита срещу произволно прилагане на закона.

Не е лесно да се определи с оглед конкретните обстоятелства дали намесата в правата по чл.9 от Конвенцията е била „необходима“ в едно демократично общество. Но проф. Мърдок¹⁵ отбелязва, че намесата от страна на държавата в правата, провъзгласени в чл.9 ще бъде обоснована и ще отговаря на условието ограничението да бъде „необходимо в едно демократично общество – тогава, когато намесата е свързана с належаща социална нужда, да бъде пропорционална на преследваната легитимна цел и да бъде оправдана с относими и достатъчни основания.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Религиозната свобода като основно право на личността е гарантирано не само в нашата Конституция, но и в ключови международни актове.

Свободата на религията и свободата на мисълта са в основата на запазването на духовния интегритет и идентичност на личността, поради което рамката за тяхното упражняване в едно демократично общество е максимално широка, а допустимите ограничения са ясно регламентирани.¹⁶

Независимо от това какво ограничение ще бъде наложено върху религиозната свобода, то трябва да бъде съобразено с изискванията за пропорционалност, разумност, обоснованост, предвидимост и яснота (изисквания, произтичащи от принципа на върховенство на правото).

Всяко ограничение по чл.9 от Конвенцията ще бъде обосновано, ако отговаря на изискването - „неотложна обществена нужда“ и ако бъде пропорционално на преследваната правомерна цел.¹⁷

¹⁴Мърдок, Джим - Защита на правото на свобода на мисълта, съвестта и религията по Европейската конвенция за правата на човека. Наръчници по правата на човека на Съвета на Европа, Страсбург, 2012г., с.21 [онлайн]. [17.03.2020]. Достъпен на: <http://rm.coe.int/16806f14e1>

¹⁵ Пак там

¹⁶ Kokkinakis v. Greece, App. No14307/88, 25 May 1993, par.31

¹⁷ Serif v. Greece, App.no. 38178/97, 14 December 1999, § 49

ЛИТЕРАТУРА

1. Ван Дайк, П., Г.Й.Х. ван Хууф. Европейска конвенция за правата на човека – теория и практика, С., Фондация Български адвокати за правата на човека, 2000
2. Гочев, Д. Религиозната свобода и правото на изразяване. Допустими ограничения и баланс според Европейската конвенция и практика
3. Друмева, Ем. Конституционно право, София 2018, Сиела Норма АД
4. Мърдок, Джим Защита на правото на свобода на мисълта, съвестта и религията по Европейската конвенция за правата на човека. Наръчници по правата на човека на Съвета на Европа, Страсбург, 2012г.
5. Национален институт на правосъдието – Практическо помагало за съдебно прилагане на основни права, 2007г.
6. Увод в правата на човека, С., изд. на Сиби, 2018, кн.5
7. Цеков, Б. Съвременни конституционни модели на държавно-църковните отношения, сп. Съременно право, бр. 4 / 2017 г.